

Eser tahlilleri

Targan Hacim Çarıklı: «Bretton Woods Anlaşması ve Türkiye», önsöz, Faruk A. Sünter. İstanbul 1947. VIII + 214 sahife. Basıldığı yer Stad Matbaası. Fiyatı: 350 kuruş.

Tahlil eden: *Prof. Fadıl Hakkı Sur*

Amerika'da Bretton Woods şehrinde toplanan bir konferansta, 1944 yılında milletlerarası bir Para Fonu ile yine milletlerarası bir İmar ve Kalkınma Bankası kurulması hakkında iki anlaşma kabul edilmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi 19/2/1947 tarihinde kabul buyurduğu 5016 sayılı bir kanunla bu anlaşmaları imza etmek ve adı geçen kurullara katılmak için lüzumlu olan diğer işlemleri yapmak için Hükûmete yetki vermiştir (Resmî Gazete, sayı 6541, s. 11922, 25 şubat 1947). Esasen Maliye Bakanı 1947 bütçe söylevinde: «...katılacağımız Sandıktan milletlerarası mübadele hususunda ve Bankadan da uzun vâdeli kredi temini yolunda faydalar beklemekteyiz» demişti. (Ulus, 19/12/1946, sahife 6, sütun 4). Bugün bu anlaşmalara katılmış bulunuyoruz.

Acaba «Bretton Woods» anlaşmalarının mahiyeti nedir? Memleketimiz bu anlaşmalara niçin katılmıştır? İşte genç ve değerli iktisatçılarımızdan Targan Hacim Çarıklı'nın ciddi bir inceleme mahsulü olan eseri, bu konuları aydınlatmakta ve tam zamanında yayımlanmış bulunmaktadır. Biz bu sahifelerde eserin kısa bir özetini vermeye çalışacağız.

I.

MİLLETLERARASI PARA ANLAŞMASINI HAZIRLIYAN OLAYLAR

Bugün milletler iktisadî faaliyetlerine, 1939 yılında bıraktıkları yerden değil, harbin kendilerini sürüklediği noktadan başlamak zorunda bulunuyorlar. B. Targan Çarıklı'ya göre yapılacak iş, millet-

lerarası iş bölümünü ve iktisadî münasebetleri yeniden kurmaktır. Bunun için de millî paraları müşterek bir esasa bağlamak gerektir. İşte Bretton Woods'da bu ihtiyaca cevap vermek için milletlerarası bir sistem kurulmak istenmiştir. Bu anlaşma memleketimizi iki bakımdan ilgilendirir: Bir kere Türkiye, harbin iktisadî ve malî tesirlerini şiddetle hissetmiş ve Türk parası iç değerinden önemli bir kısmını kaybetmiştir. Sonra Türkiye, iktisadî müvazenesini dünya iktisadî müvazenesi içinde bulan bir memlekettir. Harp sonunda iktisadî münasebetlerimizin yeniden düzenlenmesi, yurdumuz için hayatî bir meseledir. Demek oluyor ki, milletlerarası para anlaşmasının incelenmesi bizim için çok faydalı olacaktır.

Milletlerarası para anlaşması birinci Cihan Harbindenberi sürüp gelen para buhranlarını sona erdirmek için vücade getirilmiştir.

A. Anlaşmayı gerektiren sebeplerden bir kısmı, İkinci Cihan Harbinden önce de mevcuttu. Gerçekten Birinci Cihan Harbi esnasında devletler, harp giderlerini karşılamak için muhtaç oldukları gelirlerin önemli bir kısmını, para hacmini kabartmak suretiyle tedarik etmişlerdi. İki harp arası devrinde batı Avrupada, önce 1929 a kadar paralara istikrar verilmiye çalışıldı. Birçok memleketler, paraları ile altın arasındaki köprüyü yeniden kurmaya muvaffak oldular. Fakat 1929 buhranı, milletlerarasında müşterek bir anlaşmaya istinad etmiyen ve sadece millî sınırlar içinde kurulan para istikrarlarının ihtiyaca ne kadar az cevap verdiğini isbat etti. Paralar yeniden birer birer altından ayrıldı. Önce İngiltere (1931), sonra Amerika Birleşik Devletleri (1933), Belçika (1935), İsviçre (1935), Fransa (1936) «dévaluation», yani para değerini indirme tedbirleri aldılar. Bu «dévaluation» lar, iki harp arasında milletlerarası iktisadî müvazenenin bir türlü teessüs edememesi; iktisadî buhran karşısında milletlerin paralarını düşürmek suretile kendileri için ihracat imkânı aramaları gibi sebeplerle izah edilebilir.

İki harp arası devrinde orta Avrupa ve bilhassa Almanya, daha şiddetli buhranlarla karşılaşmış, ve bunların çaresini 1933 den itibaren plânlı ve güdümlü bir iktisat siyasetinde aramıştır. Almanlara göre, (fiatların ve ücretlerin tesbit edildiği plânlı bir iktisatta), «... para kıymeti yalnız bir milletin istihsal kabiliyetinde garanti edilmektedir. Eğer bu istihsal çoğalırsa para kıymeti de muhafaza edilmiş olur. Eğer azalırsa paranın kıymeti de azalmaya mahkûmdur». «Tedavüldeki para hacmi ne kadar çoğalırsa, mübadele ve istihsal de müvazi olarak çoğaldığı takdirde enflasyon mahzurlarını doğurmamaktadır.»

B. 1939 Harbi, milletlerarası bir para anlaşmasını gerektiren yeni sebepler doğurmuştur. Harp içinde devletler başlıca iki mesele ile karşılaşmışlardır:

1 — *Harbin doğurduğu muazzam giderleri karşılayacak para bulmak.* 1914 harbi gibi, 1939 harbini de vergi ve istikrazlarla finanse etmek mümkün olamamış, ve devletler az veya çok nispette enflasyona baş vurmak zorunda kalmışlardır.

2 — *Baş vurulan mali tedbirlerin fiyatlar üzerindeki tesirlerini bertaraf veya tahdit etmek.*

Bu işte elde edilen muvaffakiyetin derecesi memleketten memlekete değişmiştir. Neticede muhtelif memleketlerde fiyat seviyeleri birbirinden farklı olmuştur. Resmî toptan eşya fiyatları endeksleri olsun, hayat pahalılığı endeksleri olsun, (hemen bütün dünyada karborsaların mevcudiyeti ve halkın resmî fiyatlarla satılan eşya vasıtasile ihtiyaçlarını tatmin edememesi yüzünden,) harbin fiyatlar üzerindeki tesirlerini kesin olarak hesaplamaya yeter birer vasıta sayılamazlar. Bununla beraber elde mevcut biricik vasıta olduklarından, üzerlerinde durulmaya değer. Bunlar, hiç değilse harbin dünya fiyatları arasındaki âhengi nasıl bozduğu hakkında, bize bir fikir vermektedirler. Bu durum yarınki sulh dünyasında milletlerarası mübadele imkânını zorlaştırdığından, iktisadî faaliyetlerin yeniden başlamasını ciddi şekilde tehdit etmekte, ve milletlerarasında yeni bir para kıymeti düşürme yarışını hazırlaması itibarile Bretton Woods para konferansının hikmeti vücudunu teşkil etmektedir.

Birinci kısmın birinci bölümünün bu kısa özeti, kitabın içindeki zengin malûmatı, canlı ve renkli ifadeyi aksettirmekten uzaktır. Bu birinci bölümde (s. 41-42) Targan Hacim Çarıklı iki harp arası devrindeki para olaylarının vâkıfane ve güzel bir plânçosunu yapmakta, bu arada Alman para anlayışının ve kendikendine yeterlik siyasetinin belki biraz kötümser, fakat toplu ve ilgi çekici bir tablosunu çizmektedir. Bu olayları bu kısa sahifelerde bu kadar iyi toplayabilmek için bahse konu olan yılları B. Targan Çarıklı gibi büyük Avrupa merkezlerinin Üniversitelerinde ve kütüphanelerinde geçirmiş olmak lâzımdır. Birinci bölümün son kısmı da 1939 harbinin başlıca iktisadî ve mali olaylarını rakamlara dayanarak gözden geçirmektedir.

Kitabın ikinci bölümü (s. 43-69) milletlerarası para anlaşmasının hazırlık safhasında ileri sürülmüş olan muhtelif plânların incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde Amerikalıların White İngilizlerin Keynes plânlarının tasnifli birer özeti verilmekte, Kanada ve Fransa plânları da aynı suretle incelenmektedir.

II

BRETTON WOODS PARA VE MALİYE ANLAŞMASI

Amerikada Bretton Woods şehrinde toplanan ve 1/ Temmuz/1944 den 23/ Temmuz/1944 tarihine kadar süren bir konferansda bir milletlerarası Para Sandığı ve bir de İmar Bankası kurulması hakkında iki anlaşma metni imzalanmıştır.

1 — Milletlerarası Para Sandığı, iki harp arasında hüküm süren para buhranlarına ve para kıymetini düşürme yarışına son vermek için kurulmuştur. Sandık, kendisine has imtiyaz ve haklara sahip milletlerarası bir tüzel kişiliktir. Üye devletler tarafından verilecek hisselerden terekküp eden sandığın sermayesi, 8 milyar 800 milyon dolardır. Bu sermaye, üye memleketlerin hesap müvazenelerinin geçici açıklarını kapatmak suretiyle bütün üye devletlerin paralarının kıymetinin istikrarını sağlamakta kullanılacaktır. Bu sayede milletlerarası ticaretin genişlemesi ve müvazeneli bir surette inkişafı sağlanacak, üyeler arasında cari muameleler hususunda çok taraflı bir tediye sisteminin kurulması mümkün olacaktır.

Milletlerarası Para Sandığı az çok bir anonim şirket manzarası gösterir. Bir genel kurulu, bir yönetim kurulu, bir genel müdürü, yeter sayıda memurları ve müstahdemleri vardır. Sandıkta, sermayeleri en çok olan devletlerin sözü en çok geçecek şekilde tertipler alınmıştır.

Hedeflerine ulaşmak için Sandık iki vasıttan faydalanır:

Üye devletlerin taahhütleri, sandık muameleleri.

1 — Milletlerarası Para Sandığına üye olan her devlet, sandığın gayelerine varması için işbirliği yapmağı taahhüt etmektedir. Bu arada milletlerarası tediyelelerin takyitlere tabi tutulmaması taahhüdü de vardır. Yalnız bunun hemen tatbikine geçilecek değildir. Bir intikal devresi kabul edilmiştir.

Üye devletler takyitleri, bu takyitler olmadan da tediye müvazenelerini tanzim ve tesviye edeceklerine kanaat getirdikten sonra kaldıracaklardır. Öte yandan gerekince bir milletin parasının, meselâ Amerikan dolarının, kıt olduğu sandık tarafından ilân edilebilecek ve bu takdirde devletler bu paranın alış ve satışını tahdit ve kontrol etmek haklarına malik olacaklardır.

Üye devletler fark gözetici para anlaşmalarına girişmemeği ve Sandığa, bilhassa altın mevcudu ve istihsali, ithalât ihracat, sermaye hareketleri, fiatlar, millî gelir gibi hususlar hakkında gerekli bilgileri vermeği de taahhüt etmektedirler.

2 — Sandık muamelelerine gelince; bir kere sandık, millî para-
ların altın muadilini tâyin edecektir. Sonra Maliye Bakanlığı, Mer-
kez Bankası gibi malî teşekküller vasıtasıyla sandığa başvuran bir
üye devlete, muayyen şartlar altında, altın veya kendi parası kar-
şılığında, diğer bir üye devlet parasından bir miktar temin edecek-
tir. Sandık kaynaklarının geniş veya devamlı bir sermaye çıkışını
karşılama maksadile kullanılmaması için de hükümler konmuştur.
Üyelere muayyen kayıt ve şartlar altında, milletlerarası sermaye
hareketlerini tanzim etmek maksadile lüzumlu murakabeleri icra
edebilmek imkânı da verilmiştir.

Bir iki satırla pek kısa bir hülâsasını verdiğimiz bu bahisler Tar-
gan Hacim Çarıklı'nın kitabında (sahife: 70-96) derli toplu, tasnifli
ve açık bir şekilde incelenmiştir. Bu suretle etraflı ve inçe hüküm-
leri içine alan anlaşma metninin ana hatları sistemli bir şekilde
gözden geçirilmiştir. Bununla beraber metinlerin şerhine daha fazla
yer ayrılması, belki daha faydalı olurdu.

Tasvir ve izaha ayrılan bu sahifeleri tenkide ayrılanlar (s. 96-
109) takip etmektedir.

Targan Çarıklı para anlaşmasının milletlerarası bir ticaret an-
laşmasına bağlı olduğunu belirtmektedir. Gerçekten milletlerarası
serbest ticaret esasını tesis etmek amacını güden tasarıya ayırdığı
ve çok ilgi ile okunmağa değer uzun ve özlü bir notta (s. 96-102) ya-
zar, adı geçen tasarının ana hatlarını vermekte, bunun esasını teş-
kil eden serbest mübadele tezine karşılık Millî İktisat ve himayecilik
tezinin güzel bir hülâsasını yapmakta ve Türkiyemiz için *mutlak*
serbest ticaretin tehlikelerini anlatmaktadır.

1930 harbinin bir bakımdan dünya pazarlarının paylaşılması için
yapılmış bir mücadele olarak ele alınabileceğini belirten yazar, sö-
zü altın sisteminin zaafına getirmektedir. Yazara göre: «Altın ye-
niden para esasını teşkil ettiği takdirde, devletler iktisadî ve malî
politikalarına parayı âlet edemeyecek, bilâkis paraya göre iktisadî
ve malî siyasetlerini tanzim etmek mecburiyetinde kalacaklardır.
Halbuki harp sonunda yapılacak işler o kadar muazzam ve o kadar
zordur ki, bu işlerde paranın bu harp senelerinde olduğu gibi bir
vasıta olarak kullanılması zarureti vardır.» Konferansta ise dünya-
nın en büyük altın stokuna malik olan Amerika'nın tezi kabul edil-
miş, ve paralar prensip itibariyle yeniden altına bağlanmıştır.

2 — Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Bretton Woods
para konferansında kurulması üzerinde mutabık kalınan ikinci bir
milletlerarası teşekküldür. Sermayesi üye devletlerin taahhüt ettik-

leri 10 milyar Amerikan dolarıdır. Kurumun tüzel kişiliği ve kendisine has hak ve imtiyazları vardır. Gayesi verimli maksatlar için sermaye bağlanmasını kolaylaştırmak suretiyle, harpten zarar gören memleketlerin kalkınmasına; harp iktisadından sulh iktisadına geçilmesine; ve geri kalmış memleketlerin gelişmelerine yardım etmektir. Bunun için bir yandan kendisi sermaye yatıracak, öte yandan hususî teşekküller veya şahıslar tarafından yapılan ikrazlara kefil veya ortak olmak gibi kolaylıklar göstererek yardım edecektir.

İmar Bankasının teşkilâtı, sandığın teşkilâtına benzemektedir. Bankanın da bir genel kurulu, bir yönetim kurulu bir genel müdürü ve yeter sayıda memuru ve müstahdemi vardır. Bankanın bir de toplıyan ve genel kurulca seçilen bir danışma kurulu vardır. Bu millî temsile mümkün olduğu kadar geniş bir yer verilmek suretiyle, ticaret, sanayi ve tarım âlemlerile işçilerin temsilcilerini sinesinde teşkilâtta da üyelerin, sermayelerile mütenasip bir tesir sahibi olmaları için tertipler alınmıştır.

Targan Hacim Çarıklı, yukarıda birkaç satırla dokunduğumuz Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına ayırdığı ikinci kısım, üçüncü bölümde (s. 110-125) teşekkülü sistemli bir şekilde incelemekte ve bahsi, Bankanın sermayesinin mahdut olduğunu ve büyük devletlerin Bankaya hâkim bulduklarını belirterek kısa bir tenkit ile bitirmektedir.

III

TÜRK PARASI VE HARBİN PARAMIZ ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ

Targan Hacim Çarıklı'nın kitabının üçüncü kısmı, paramızı harp yıllarında iç ve dış değerinde hasıl olan değişikliklerin incelenmesine ayrılmıştır.

I — Önce Türk parasının iç piyasa bakımından değerini ele alan yazar, (s. 125-167) toptan eşya fiatları endeksinin, kusurları olmasına rağmen umumî gidişi gösterdiğini kaydetmekte ve Ticaret Bakanlığı tarafından çıkarılan Konjonktür dergisinden aldığı rakamlarla yurdumuzdaki toptan eşya fiatlarını göstermektedir.

1939 = 100 olarak, toptan eşya fiatları endeksi 1943 yılının 4 üncü ayında 783 kadar yükselmiş aynı 1943 yılının 8 inci ayında 480 düşmüştür. Ankarada hayat pahalılığı da (1938 = 100) olarak 1945 in üçüncü ayında 345,7 ye yükselmiştir. (132 inci sahifede çok dikkate

değer bir grafik, altın fiatlarını, hayat pahalılığını, emisyon ve toptan eşya fiatlarını birlikte göstermektedir). Hülâsa Türk parası 1939 ile 1945 yılının üçüncü ayı arasında geçen zamanda kıymetinin asgarî $\frac{3}{4}$, azamî $\frac{4}{5}$ ini kaybetmiştir. Yani 1945 deki yüz liranın satın alma kuvveti, (1939 liralariyle ifade edilirse) azamî 25, asgarî 20 lira arasındadır. Kara borsanın mevcudiyeti de hesaba katılırsa, para kıymetindeki düşüşün daha da büyük olduğu kabul edilmek lâzımgelir.

Acaba iç piyasada fiat yükselişinin veyahut para değerinin düşüşünün sebepleri nelerdir? Targan Hacim Çarıklı bu sebepleri önce malî ve iktisadî olmak üzere ikiye ayırarak inceliyor:

A. Malî sebepler: Harbin başından itibaren memleketimiz halî müşkil bir mesele karşısında kalmıştır. Çok büyük milli savunma giderlerini karşılamak ve bu giderlerin fiatlar üzerindeki tesirlerini bertaraf etmek. Meselenin birinci kısmı yani para bulmak işi halledilmiş, fakat fiatların firenlenmesi işi başarılamamıştır. Millî Savunma giderlerini karşılamak için özel kanunlar gereğince tedavüle çıkarılan kâğıt parayı, vergi ve istikrazlar sayesinde tekrar hazineye çekmek imkânı bulunamadığı içindir ki, fiatlar yükselmiş, malî ve iktisadî güçlükler doğmuştur. Maliyemiz harpte fiat siyasetine yardım edememiştir. Zira, vergi sistemimiz en çok kazanç temin edenlere az yüklenmektedir. Kaçakçılık çoktur. Öte yandan harp içinde yeter ölçüde istikraz da yapılmamıştır. Bütün bunlar eserde rakamlara dayanılarak incelenmektedir. Yalnız bu rakamlar biraz daha ayıklanmış ve tasnif edilmiş bir halde okuyucuya sunulabilirdi.

B. İktisadî sebepler: Memleketimizde vaktinde bir harp iktisadî kurulamamıştır. Yurdumuzda harp yıllarında iktisadî müvazene, harpten evvelki yıllarda olduğu gibi, daha ziyade fiat mekanizması, yani arz ve talep sayesinde temin edilmiştir. Halbuki Türkiyemiz durumu icabı iktisadî bakımdan harpten çok müteessir olmuştur. Bu şartlar altında istihsal ile istihlâki devletin alacağı tedbirlerle denkleştirmek gerekirdi. Bu meseleye ancak ikinci derecede önem verilmiştir.

Harp içinde uygulanan iktisadî siyaseti incelerken, yazar, üç önemli dönüm noktası üzerinde bilhassa durmaktadır.

1 — 18/1/1940 tarihli Millî Korunma Kanunu Hükûmete geniş yetkiler vermiştir. Fakat bu kanundan beklenen müsbet netice, maatteessüf mevzuatın istenildiği gibi uygulanamamasından dolayı, hasıl olmamıştır.

Yazara göre: «Kanun dikkatle okunduğu vakit maliyet fiyatları

üzerine tesir etmek suretiyle yurttta fiyat istikrarının yaratılması istenildiği görülür. Fakat kanun dâvayı yalnız bir noktadan, arz bakımından halletmek istemiş, talep elemanları üzerine tesir edilmediği ve fertlerin satınalma kabiliyeti tahdit edilmediği için fiyatların frenlenmesi imkânı hasıl olmamıştır».

2 — 1942 haziranında ise, gizli bulunan mahsulün piyasaya arz edilmesini temin maksadiyle, yapılan fiyat kontrolü muayyen bir miktardan sonra tamamiyle serbest bırakılmış, ve arz ve talep kanununun hareketi sayesinde fiyatların düşeceği ve karaborsanın kendiliğinden ortadan kalkacağı ümit ve kanaatına doğru gidilmiştir. Fakat... fiyatlar yükselmeğe ve hayat bilhassa sabit ve dar gelirli için zorlaşmaya başlamıştır. Bu sistemin tatbiki memlekette harbin lüzum gösterdiği fedakârlık karşısında müsavat prensibi için bir darbe olmuştur.

3 — 510 numaralı kararname devrinde «... fiyat istatistiklerinde bir istikrar göze çarpmaktadır...»

Yurdumuzda fiyat yükselişinde âmil olan bu malî ve iktisadî sebepleri Targan Hacim Çarıklı başka bir tasnif altında da gözden geçirmektedir:

a) Bir kere parayı doğrudan doğruya ilgilendiren sebepler vardır: Tedavüldeki paranın artmasile fertlerin gelirleri artmış ve para birimlerine atfettikleri önem azalmıştır. Başka memleketlerde görülen yükselme temayülü bizim fiatlarımıza da tesir etmiştir. İhracat mallarımız para etmiş, ihracatçıların gelirleri artmış ve bu da içerde fiatları yükseltmiştir. Nihayet bir kere fiatlar yükselmeğe başlayınca daha da yükselecekleri kanaati yayılmış, paraya karşı olan itimat sarsılmış, bu da para kıymetini daha ziyade düşürmüştür.

b) İkinci olarak paraya eşya vasıtasıyla tesir eden âmiller mevcuttur. Harple beraber sivil ihtiyaçlara askeri ihtiyaçlar eklenmiş, istihsal ise ihtiyaçlarla beraber artmadığından (hattâ azaldığından) fiatlar yükselmiştir. Sonra harp yüzünden maliyet fiatları yükselmiş, bu da satış fiatlarına in'ikâs etmiştir. Nihayet pahalılığın devam edeceği ve şiddetleneceği hakkındaki tahminler, bir yandan müstehliklerin ilerdeki ihtiyaçları için önceden mal almağa kalkışmaları, öte yandan müstahsillerin ve tüccarın, daha yüksek fiatlar beklemek için mallarını piyasaya arz etmekten çekinmeleri neticesini vererek fiat yükselişlerini hızlandırmıştır.

II — Eserin üçüncü kısmının ikinci bölümünde «Türk parasının dış piyasa değeri» ele alınmıştır (s. 168-195). Bu bahiste Targan Ha-

cim Çarıklı önce dış ticaretimizi incelemektedir. Çünkü, yazara göre «dış ticaret ve paranın dış piyasa değeri, aynı meselenin iki ayrı cephesini teşkil eylemektedir.»

1939 harbinden önce ve bu harp içinde dış ticaret siyaseti alanında alınmış başlıca iki tedbir üzerinde durulmuştur:

1 — Kambiyo kontrolü: 20 şubat 1930 gün ve 1567 sayılı bir kanunla Bakanlar kuruluna verilen yetkilere dayanılarak bir kambiyo teşkilâtı kurulmuş ve bu suretle dış piyasalarda Türk parasının kıymeti muhafaza edilmiştir. Ancak, yazara göre, paranın kıymetini korumak için kambiyo murakabesi yeter bir tedbir değildir. Sistemin muvaffak olabilmesi için iç piyasada sıkı bir fiat kontrolü ile takviye edilmesi lâzımdır. Yoksa iç fiatlar yükseldiği takdirde ihracat azalır. İç piyasada parasının kıymeti düşük olan memleket, dış piyasalarda müşterilerini birer birer kaybeder.

Şu halde yazara göre kambiyo kontrolü bahis mevzuu olduğu zaman üzerinde hassasiyetle durulması gereken mesele, yalnız millî paranın dış kıymetini korumak değil, bu kıymeti iktisadî faaliyetlere en uygun gelecek nisbette korumaktır.

2 — Kliring anlaşmaları: Bunlara memleketimiz B. Targan Çarıklıya göre kambiyo kontrolünün milletlerarası tediyeler üzerindeki menfi tesirlerini hafifletmek için baş vurmuştur. Esasen bu tedbir dünyanın o zamanki gidişine de uygundu.

Yazar, gerek kambiyo denetlemesi gerek kliring hakkında toplu bir bilgi verdikten sonra, İkinci Cihan Harbî içinde Türk dış ticaretini ele almaktadır.

14/1/1941 gün ve 3970 sayılı bir kanun hükûmetin dış ticaret alanındaki yetkilerini çok genişletmiştir.

Harb içinde memleketimizin dış ticareti miktar bakımından çok azalmış, belli başlı müşterimiz olan Almanya'nın yıkılması ve orta Avrupanın sarsılması üzerine güç bir durum hasıl olmuştur. Demek oluyor ki, yeni pazarlar kazanmak, eski pazarlardan kalanlarını geliştirmek lâzımdır. Bilhassa İngiltere ve Amerika ile olan alışverişlerimizi sıklaştırmak gerekmektedir. Targan Hacim Çarıklı'ya göre bu hususta iki engel vardır:

«1 — Demokrat dünya fiatlarıyla millî fiatlarımız arasında büyük bir ayrılık vardır.» Ancak, yazar bu iddiasını hangi istatistiklere veya diğer delillere dayandığını yazmadığı ihmal etmiştir.

2 — İkinci bir sebep olarak İngilterenin ve Amerikanın bizim ihracat mallarımıza ikinci derecede ihtiyaçları olduğunu söyleyebiliriz.» Demek oluyor ki «Ticaretimizi serbest piyasada rekabet edebi-

lir bir vaziyete getirmek için istihsalimizi mümkün olduğu kadar ucuza mal etmek çarelerini aramak lâzımdır.»

Targan Hacim Çarıklı'ya kalırsa, harp sonunda ihracatın azalmasından ve ihracat mallarının fiyatlarının düşmesinden bir buhran doğabilir. Hattâ bunun bazı belirtileri görülmüştür.

İşte Targan Hacim Çarıklı'ya göre 7 Eylül 1946 kararları bu buhrana çare bulmuştur. Yazara göre, «Anglo-Amerikan pazarları fiyatları ile millî fiyatlarımız arasındaki aykırılığı gidermek, ve Bretton Woods para ve maliye anlaşmasının doğurduğu zaruretlere uymak için alınan 7 Eylül kararları çok isabetli olmuştur.» Targan Hacim Çarıklı bu bahiste de ileri sürdüğü fikrin dayandığı rakamları veya diğer gerekçeleri daha iyi belirtebilirdi.

Targan Hacim Çarıklı, Bretton Woods anlaşmasının Türkiye'yi çok yakından ilgilendirdiğini bilhassa belirtmektedir (s. 200-201). «Çünkü milletlerarası para anlaşmasının Sandığa ait mukarreratının X uncu maddesi mucibince:

1 — Her âza, âza olmıyan bir memlekette veya âza olmıyan bir memleketin topraklarında bulunan şahıslarla bu anlaşmanın hükümlerine veya Sandığın gayelerine muhalif olan herhangi bir muameleye girişmemegi ve beşinci maddenin birinci kısmında işaret edilen, malî teşekküllerin bu gibi muamelelere girişmelerine müsaade etmemegi;

2 — Âza olmıyan bir memlekette veya âza olmıyan bir memleketin topraklarında bulunan şahıslarla bu anlaşmanın hükümlerine veya Sandığın gayelerine muhalif olan teamüllerde ve icraatta işbirliği yapmamağı, taahhüt eder» denilmektedir.

«Görülüyor ki Türkiye için Sandığa dahil olmak lâzımdır. Aksi takdirde bizim için dünya ile veyahut da sisteme iştirak eden demokrat dünya ile aramızdaki iktisadî münasebetlere son vermek icabeder.»

«Biz iktisadî ve coğrafi durumumuz icabı böyle bir iktisadî politika takip edecek durumda bir devlet değiliz. Türkiye için intihap vaziyeti yoktur. Türkiye Sandığa dahil olmak mecburiyetindedir.»

«Ve netekim hükümetimiz bu noktaları gözönünde tutarak Bretton Woods para ve maliye anlaşmasına dahil olmak için gerekli teşebbüsü yapmış ve 27 Eylül tarihinde 47 milyon dolarlık bir iştirak hissesi ile Sandığa kabul muamelemiz tekemmül etmiştir.»

«Bu şekilde Sandığa dahil olunca, sistemin lüzum göstereceği tedbirleri almak icabedecektir. Alınacak bu tedbirlerin en başında Türk parasının dış piyasa değerini takdir etmek meselesi gelmektedir.»

«Çünkü XX nci maddenin dördüncü kısmının (j) bendinde, 31 aralık 1945 den sonra âza olmak arzusunun izhar eden hükümetlerin paralarının başabaş kıymetleri II nci maddenin ikinci kısmının hükümleri mucibince tâyin edilecektir» denilmektedir.

«II nci maddenin 2 nci kısmında ise «âzalık, Sandığın tâyin edeceği zaman ve şartlar dâhilinde diğer memleketlerin hükümetlerine de açık olacaktır» denilmektedir.

«Binaenaleyh Sandığa dahil olduğumuz gün paramızın değerini takdir işi, IV üncü maddenin 5 inci kısmında müsaade edilen yüzde on değişiklik müstesna, Milletlerarası Para Sandığına terkedilmiş bulunacaktır.»

«Halbuki biz, paramızın değerini herhalde Milletlerarası Para Sandığından daha iyi takdir edecek bir durumdayız. Binaenaleyh Sandığa dahil olmadan evvel paramızın değerini dış ticaretimize uygun olarak tayin etmek lâzımdır.»

«Görülüyor ki, Bretton Woods sistemine dahil olurken paramızın değerini tayin etmek mecburiyeti vardı.»

Netice olarak Targan Hacim Çarıklı Bretton Woods anlaşmasına girmenin memleketimiz için bir zaruret olduğunu belirtmektedir. Yalnız bu sistemden faydalanmamıza başlıca iki engel vardır: (1) Maliyet fiatlarımızın yüksekliği, (2) Tabii, iktisadî faaliyet sahamızın Orta Avrupa oluşu.

«Türkiye şimdiye kadar elindeki ihracat maddelerini her bakımdan (alıcının ihtiyacı, yolun yakınlığı ve milli para sistemleri arasındaki benzerlik) orta Avrupa devletlerine çok daha kolaylıkla satmıştır.»

«Büyük demokrat milletlerin bizim ihracat maddelerimiz» e «ihtiyaçları çok azdır...» «Binaenaleyh Türkiye, fiyat meselesi olmasa dahi, bu memleketlerle harp sonunda zorlukla iktisadî faaliyetlerde bulunabilecektir. Şu halde, biz yine iktisadî faaliyetlerimizi Orta Avrupa'ya doğru tevcih etmek mecburiyetindeyiz...» Fakat Orta Avrupa pazarları bizim için uzunca tahmin edilen bir müddet için kaybolmuştur.

«Şu halde, bizim için, Bretton Woods sisteminin faaliyete geçip, altın esas teessüs edinceye kadar geçecek intikal devresinde yukarıda kısaca temas ettiğimiz ve birbirine çok yakından bağlı ucuz ve bol mal istihsalı ve iktisadî faaliyet sahası meselelerini halletmek ve memleket dahilinde, rakip memleketlerle boy ölçüşebilir bir iktisadî durum yaratmak lâzımdır.»

*
**

Targan Hacim Çarıklı'nın kitabı vazih, ilgi çekici ve düşündürücüdür. Plânının anahatları iyi tertiplenmiştir. Yazarın iktisat ve hukuk alanlarında ciddi bir tahsil gördükten sonra hayli de çalışmış olduğu görülmektedir. Yalnız eserde yer yer biraz acele yazılmış hissinin veren sahifeler, biraz fazla cesurane olan hükümler de vardır. Fakat bunları, yorucu daire işleri arasında kısa bir zaman içinde aktüel bir konu üzerinde bir kitap yazmanın güçlüklerine vermek doğru olur. Kanaatimizce Targan Hacim Çarıklı İktisat literatürümüze çok kıymetli eserler verecek çapta bir genç iktisatçımızdır. Bu ilk eserini bir müjdecisi olarak selâmlarız.

Profesör Fadıl H. Sur
